TOMAS KING IJODINING O‘ZIGA XOSLIGI: IDENTITETNING DINAMIK VA MUZOKARAVIY TABIATI

Maxsimova Umidaxon Xamitxon qizi

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

E-mail: umidakhonmakhsimova@gmail.com Telefon raqam: +998900430656

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada taniqli tubjoy amerikalik-kanadalik yozuvchi Tomas King ijodining o‘ziga xos badiiy va falsafiy qirralari postkolonial nazariya prizmasida chuqur tadqiq etiladi. King adabiy merosining eng muhim o‘ziga xosligi — bu identitet (o‘zlik) tushunchasini statik (muzlab qolgan) mohiyat emas, balki dinamik, o‘zgaruvchan va ijtimoiy-madaniy diskurslar doirasida doimiy ravishda muzokara qilinadigan (negotiated) jarayon sifatida tasvirlashidir. Tadqiqotda muallifning “Green Grass, Running Water”, “The Inconvenient Indian”, “The Truth About Stories” roman va esselari hamda “Borders” hikoyasi tahliliy obyekt qilib olingan. Kingning an'anaviy hikoyachilik (storytelling) san'ati, ironiya, mifologik brikolaj va gibridlik kabi narrativ strategiyalari postkolonializm kontekstida ochib berilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, King g‘arbcha gegemon narrativlarni parodiya qilish va o‘zlikni ko‘p qatlamli "uchinchi makon" ssenariysi sifatida qayta qurish orqali tubjoy xalqlar adabiyotida yangi estetik paradigma yaratgan.

Kalit so‘zlar: *Tomas King, identitet, postkolonializm, hikoyachilik (storytelling), gibridlik, ironiya, diskurs, chegaralar, madaniy qarshilik.*

INTRODUCTION

Xo‘sh, identitet nima? Inson o‘zligini qayerdan topadi — qonidami, turog‘idami, yoki unga boshqalar bergan ta'rifdami? G‘arb falsafiy an'anasi asrlar davomida shaxsiyatni qat'iy, muayyan chegaralarga ega va substansional butunlik deb hisoblab keldi. Biroq yigirmanchi asrning ikkinchi yarmi va yigirma birinchi asr boshidagi ijtimoiy-siyosiy evrilishlar, xususan, postkolonializm tadqiqotlari bu qarashni tubdan o‘zgartirdi. Madaniyat nazariyotchisi Stuart Hall ta'kidlaganidek, identitet allaqachon yakunlangan, tugallangan fakt emas, balki doimo shakllanish va qayta shakllanish jarayonida bo‘lgan, tarix va madaniyatning chorrahasida yuzaga keladigan dinamik tushunchadir [Hall, 1996, p. 4].

Ushbu dinamika mustamlakachilik travmasini boshidan kechirgan, o‘z ona tili, madaniyati va tarixiy xotirasidan majburan ajratilgan tubjoy (Indigenous) xalqlar adabiyotida yanada og‘riqli, murakkab va o‘ta dolzarb tus oladi. Shimoliy Amerika (Kanada va AQSh) tubjoy xalqlari adabiyotining eng yorqin va o‘ziga xos namoyandalaridan biri Tomas King (Thomas King) ijodi aynan mana shu murakkablik chorrahasida joylashgan. King o‘zining ko‘p qirrali asarlari bilan zamonaviy adabiyotda tubjoy aholi qiyofasini g‘arbcha stereotiplardan xalos etish va o‘zlikni "muzokara qilinadigan konstruksiya" sifatida qayta ta'riflash vazifasini o‘z zimmasiga olgan [King, 2003, p. 2].

Tomas King ijodining o‘ziga xosligi shundaki, u tubjoy xalqlar fojiasini va ularning identitet inqirozini quruq, ma'yus elegiya yoki radikal siyosiy shiorlar tilida yozmaydi. U g‘arbcha gegemon diskurslarni o‘z quroli bilan uradi: ironiya, hazil, mifologik dekonstruksiya va eng muhimi — og‘zaki nutq an'anasiga asoslangan o‘ziga xos hikoyachilik (*storytelling*) strategiyasi orqali [King, 2003, p. 29]. King qahramonlari Hollywood filmlaridagi "g‘oyib bo‘layotgan olijanob yovvoyi" (the vanishing noble savage) obraziga ham, muzey eksponatiga aylangan qat'iy madaniyat qoliplariga ham sig‘maydi. Ular zamonaviy texnologiyalardan

foydalanadigan, jinsi shim kiyadigan, ammo o‘z qabila xotirasi bilan uzviy bog‘langan real shaxslardir.

Ushbu maqolaning maqsadi — Tomas King ijodining badiiy-falsafiy o‘ziga xosligini uning to‘rtta markaziy matni (“Green Grass, Running Water”, “The Inconvenient Indian”, “The Truth About Stories” va “Borders”) misolida ko‘rsatib berish, identitetning dinamik va muzokaraviy tabiatini postkolonial tahlil mezonlari yordamida ilmiy va insoniy jihatdan yoritishdan iborat.

METHODS

Mazkur tadqiqotda sifatli (qualitative) matnshunoslik tahlili, yaqin o‘qish (*close reading*) metodikasi hamda qiyosiy-adabiyotshunoslik yondashuvlaridan foydalanildi. Tomas King ijodining estetik o‘ziga xosligini ochishda postkolonial tanqid nazariyalari asosiy metodologik tayanch vazifasini o‘tadi.

Xususan:

- **Stuart Hallning identitet nazariyasi:** Shaxsiyatning qat'iy emas, balki diskursiv va doimiy jarayon sifatidagi tabiatini o‘rganishda [Hall, 1996];
- **Homi Bhabhaning "gibridlik" (hybridity) va "uchinchi makon" (third space) konsepsiyasi:** Mustamlaka va mustamlaka qilingan madaniyatlar to‘qnashuvida yuzaga keladigan aroset (liminal) holatlarni va qarshilik zonalarini tahlil qilishda [Bhabha, 1994, p. 38];
- **Michel Foucaultning "Hokimiyat va Bilim" (Power/Knowledge) aloqadorligi ssenariysi:** Mustamlakachi tizimlar tomonidan tubjoy xalqlarga majburlanib yuklangan soxta identitet kategoriyalarining qanday qurilganligini fosh etishda qo‘llanildi [Foucault, 1980, p. 118].

Tahlil jarayonida Kingning badiiy asarlari (“Green Grass, Running Water” romani va “Borders” hikoyasi) hamda publisistik-falsafiy asarlari (“The Inconvenient Indian”, “The Truth About Stories”) o‘rtasidagi konseptual aloqalar tizimli ravishda o‘rganildi.

RESULTS: Tomas King asarlarini postkolonial kontekstda yaqin o‘qish va tarkibiy tahlil qilish natijasida muallif ijodining o‘ziga xosligini belgilovchi hamda identitetning dinamik tabiatini ko‘rsatuvchi to‘rtta asosiy o‘lchov va badiiy kashfiyot aniqlandi:

Identitetning parchalanganligi va ko‘p qatlamliligi King asarlarida qahramonlar hech qachon bitta madaniy qobiq ichida yashamaydilar. Ular g‘arbiy modernizm va tubjoy an'analar o‘rtasidagi dinamik muvozanatda mavjud bo‘ladilar. Postkolonial subyekt sifatida ularning o‘zligi parchalangan va ko‘p qatlamlidir [Ashcroft et al., 2002, p. 67]. King buni kamchilik emas, balki postkolonial sharoitda omon qolish va rivojlanishning yagona yo‘li deb biladi.

Hikoyachilik (*Storytelling*) — Identitetni qurish quroli King estetikasining eng muhim o‘ziga xosligi hikoyaga bo‘lgan munosabatdir. Uning uchun hikoyalar shunchaki voqelikni aks ettirmaydi, balki voqelikni va inson o‘zligini faol tarzda yaratadi [King, 2003, p. 29]. Inson o‘z hayotini qaysi hikoya asosida qursa, uning identiteti o‘shanga aylanadi.

Ironiya va Yumor — Madaniy madad va qarshilik vositasi King ijodida hazil va chuqur ironiya mustamlakachilik diskursini parchalash strategiyasidir. Muallif oq tanlilar tomonidan yaratilgan "kanonik tarix" va "soxta hindi" miflarini satira ostiga oladi [King, 2013, p. 102]. Bu kulgi fojiani yengish va o‘zlikni qayta qo‘lga kiritish imkonini beradi.

Gibridlik va "Chegara" (Liminal) makon tushunchasi King qahramonlari milliy, geosiyosiy va madaniy chegaralarning ustida yoki o‘rtasida yashaydilar. Homi Bhabha ta'riflagan "oraliqdagi makon" (*in-between cultural space*) King ijodida real jo‘g‘rofiy va psixologik koordinataga aylanadi [Bhabha, 1994, p. 56].

DISCUSSION (MUNOZARA VA TAHLIL)

Tomas King ijodining o‘ziga xosligini uning har bir asari kesimida insoniy qiyofada (humanized) tahlil qilsak, identitetning dinamik va muzokaraviy tabiati yanada yaqqolroq namoyon bo‘ladi.

"Green Grass, Running Water": Strukturaviy gibridlik va vaqt o‘yinlari Kingning eng mashhur romani bo‘lmish *“Green Grass, Running Water”* (1993) o‘zining chiziqli bo‘lmagan (*non-linear*) tuzilishi bilan ajralib turadi. G‘arb adabiyoti odatda xronologik tartibga, boshlanishi va tugashi aniq bo‘lgan sujetga tayanadi. King esa tubjoy xalqlar og‘zaki ijodiga xos bo‘lgan halqasimon, vaqt va makon chegaralarini buzib o‘tuvchi narrativ uslubni qo‘llaydi [King, 1993, p. 78]. Bu strukturaviy o‘ziga xoslik shunchaki texnik usul emas; u postkolonial identitetning parchalangan va murakkab tabiatini aks ettiradi.

Romanda Lionel Reddog ismli qahramon bor. U o‘ttiz yoshdan oshgan, maqsadsiz, oq tanlilar do‘konida televizor sotib yurgan bir hindi. Lionel g‘arbcha iste'molchilik jamiyati va o‘z tog‘asi Eli Standoffning rezervatsiyadagi an'anaviy qarshilik harakati (Eli oq tanlilar qurgan to‘g‘on yo‘lini to‘sib, daryoni himoya qiladi) o‘rtasida arosatda qolgan. Lionelning o‘zligi turg‘un emas. U har kuni o‘zining kimligini qayta ko‘rib chiqadi, oq tanlilar madaniyatiga moslashishga urinadi, lekin ichki qabila ovozi uni ortga tortadi. Stuart Hall aytganidek, uning identiteti doimiy "jarayondir" [Hall, 1996, p. 4].

King ushbu romanda postmodernizm va tubjoy mifologiyasini shunday uyg‘unlashtiradiki, matnda to‘rtta mifologik hindi chollar paydo bo‘ladi. Qizig‘i, ularning ismlari g‘arb adabiyoti va kinosi qahramonlaridan olingan: Robinson Crusoe, Ishmael, Hawkeye va Lone Ranger.

King bu orqali g‘arb madaniyati tubjoy aholini qanday qoliplarga solganini parodiya qiladi. Bu chollar dunyoni tartibga solish, oq tanlilar tomonidan buzilgan muvozanatni tiklash uchun hikoyalar aytadilar. King adabiyoti insonni hikoya orqali davolashga, soxta identitetlardan tozalashga xizmat qiladi. "The Truth About Stories": "Biz faqat hikoyalardan iboratimiz" Yozuvchining *“The Truth About Stories: A Native Narrative”* (2003) asarida uning falsafiy-estetik manifesti joy olgan. King kitobni mana shu hayotiy va falsafiy jumla bilan boshlaydi: *"The truth about stories is that that’s all we are"* (Hikoyalar haqidagi haqiqat shuki, biz faqat o‘shalardan iboratimiz) [King, 2003, p. 2].

Bu tushuncha adabiyotshunoslik uchun inqilobiy yangilik edi. Identitet genetika yoki rasmiy hujjatlar mahsuli emas, balki hikoya mahsulidir. Agar sizga bolaligingizdan boshlab "Siz yovvoyisiz, madaniyatsizsiz" degan hikoya aytilsa va siz bunga ishonsangiz, o‘zligingiz o‘sha hikoya asosida shakllanadi. Mustamlakachilik aynan mana shu narrativ hokimiyat ustiga qurilgan edi. G‘arb dunyosi tubjoy xalqlar haqida o‘z hikoyasini yaratdi va ularni o‘z yerlaridan, huquqlaridan mahrum qildi.

King buni o‘z hayotiy tajribasi orqali tushuntiradi. U o‘zining qisman cheroki ekanligi, ammo tashqi ko‘rinishi har doim ham Hollywood tasavvuridagi "uzun sochli, pat taqqan

hindi"ga o‘xshamasligi sababli odamlar undan shubhalanganini yumor bilan hikoya qiladi. King o‘zlikni hikoyalar orqali qayta yozishni, g‘arb hikoyalariga qarshi muqobil, jonli va insoniy hikoyalarni qo‘yishni taklif etadi. O‘zlik dinamikdir, chunki biz har doim yangi hikoyalar aytishimiz va o‘zligimizni qayta qurishimiz mumkin.

"The Inconvenient Indian": Soxta kategoriyalar va real insonlar King ijodining yana bir o‘ziga xos qirrasi uning tarixiy haqiqatga o‘tkir ijodiy nigoh bilan qarashidir. Uning *“The Inconvenient Indian: A Curious Account of Native People in North America”* (2012) asari badiiy bo‘lmagan, ammo o‘ta jonli tilda yozilgan tarixiy-tanqidiy matndir. King bu yerda oq tanli mustamlakachilar va hukumatlar tubjoy xalqlarni qanday qilib o‘zlariga qulay qilib toifalarga ajratganini tahlil qiladi [King, 2013, p. 45].

King hindilarni ramziy ma'noda uch guruhga bo‘ladi:

"Dead Indians" (O‘lik hindilar): Bular real insonlar emas, balki g‘arb madaniyati yaxshi ko‘radigan, muzeylarda saqlanadigan, filmlarda ot choptirib yurgan stereotipik qiyofalar. Ular o‘lik, chunki ular o‘zgarmaydi, xavf tug‘dirmaydi.

"Live Indians" (Tirik hindilar): Bugungi kunda shaharlarda yoki rezervatsiyalarda yashayotgan, bankda ishlaydigan, soliq to‘laydigan real odamlar. G‘arb ularni ko‘rishni istamaydi, chunki ular "haqiqiy hindi" stereotipiga to‘g‘ri kelmaydi. **"Inconvenient Indians" (Noqulay hindilar):** O‘z yerlarini talab qiladigan, ekologik huquqlarini himoya qiladigan, hukumat qonunlariga bo‘ysunishni rad etadigan tirik, kurashuvchan insonlar.

Michel Foucault ta'kidlaganidek, hokimiyat tizimlari bilimlarni va ta'riflarni nazorat qilish orqali insonlar ustidan hukmronlik qiladi [Foucault, 1980, p. 118]. King oq tanlilarning ushbu tasniflash va identifikatsiya tizimini fosh etadi. U haqiqiy identitet mana shu rasmiy kategoriyalar ichiga sig‘masligini, u insonlarning real kundalik tajribasida, kurashlarida va xotiralarida yashashini ko‘rsatadi. Kitobda ironiya shunday darajaga yetadiki, o‘quvchi ham kuladi, ham mustamlakachilikning sovuq tizimidan dahshatga tushadi.

"Borders": Chegaralar va o‘zlikning siyosiy deklaratsiyasi King ijodidagi identitetning muzokaraviy va murosasiz tabiatini tushunish uchun uning mashhur *“Borders”* (Chegaralar) hikoyasi eng mukammal namunadir. Hikoya sujeti juda sodda, ammo konseptual jihatdan nihoyatda kuchli. Bir tubjoy ayol (Blackfoot — Qorayog‘oq qabilasidan) o‘g‘li bilan Kanada va AQSh chegarasidagi bojxona punktiga keladi. Chegara xizmati xodimi undan fuqaroligini so‘raydi: "Kanadalikmisiz yoki amerikalik?" Ayol esa bitta so‘z bilan javob beradi: "Blackfoot" [King, 1993, p. 140]. Ayol Kanada yoki AQSh tomonidan o‘rnatilgan milliy-geosiyosiy kategoriyalarni qabul qilishni rad etadi. Uning uchun bu davlatlar va ularning chegaralari tubjoy xalqlar yerini bo‘lib tashlagan sun'iy konstruksiyalardir. Natijada ayol va uning o‘g‘li ikki mamlakat chegarasi o‘rtasidagi neytral hududda (liminal makon) bir necha kun qolib ketishadi. Ular na Kanadaga, na AQShga o‘ta olishadi.

Bu holat Homi Bhabhaning "oraliq makon" (*in-between space*) g‘oyasining adabiy timsolidir [Bhabha, 1994, p. 56]. Ayol o‘z identitetini muzokara qilmaydi, u uni himoya qiladi va qat'iy e'lon qiladi. Oxir-oqibat, ommaviy axborot vositalarining e'tibori va ayolning metindek irodasi sababli chegara xodimlari chekinishga majbur bo‘lishadi va uni "Blackfoot" sifatida o‘tkazib yuborishadi.

King ushbu kichik insoniy hikoya orqali shuni ko‘rsatadiki, identitet passiv narsa emas. U davlatlar tomonidan beriladigan pasport emas. Identitet — bu qarshilik, o‘zlikni tanlash va uni har qanday geosiyosiy hokimiyat qarshisida himoya qila olish irodasidir. Hikoyada onaning o‘zini tutishi, mashinada xotirjam o‘tirib yulduzlarga qarashi, an'anaviy g‘ururi uning

o‘zligini naqadar chuqur va mustahkam ekanligini, shu bilan birga u zamonaviy dunyo qonuniyatlari bilan qanday "muzokara" olib borayotganini ko‘rsatadi.

CONCLUSION: Taniqli yozuvchi Tomas King ijodining o‘ziga xosligi va uning adabiy-falsafiy qiymati shundaki, u postkolonial dunyoda tubjoy xalqlar identitetini mutlaqo yangi darajaga olib chiqdi. King ijodini tahlil qilish asnosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelish mumkin:

1. **Identitet turg‘un formula emas:** King o‘z asarlari orqali g‘arbcha "sof, o‘zgarmas tubjoy aholi" mifini yo‘q qiladi. U yaratgan dunyoda identitet doimiy harakatda bo‘lgan, gibrid va o‘zgaruvchan madaniy konstruksiyadir.
2. **Narrativ (Hikoya) qutqaruvchi kuchdir:** King estetikasida hikoyachilik shunchaki janr emas, balki shaxs va millat o‘zligini mustamlakachilik asoratidan tozalash va qayta qurish mexanizmidir. Biz aytayotgan hikoyalarimiz qanchalik erkin bo‘lsa, o‘zligimiz ham shunchalik mustaqil bo‘ladi.
3. **Ironiya va insoniylik uyg‘unligi:** King postkolonial travmani tahlil qilishda quruq ritorika yoki nafrat tilidan foydalanmaydi. U asarlariga insoniy iliqlik, yumor va nozik ironiya olib kiradi. Bu esa o‘quvchiga qahramonlar bilan chuqur empatiya (hissiy bog‘lanish) o‘rnatish imkonini beradi.
4. **Chegaralarni buzib o‘tish:** “Borders” hikoyasi va boshqa asarlar ko‘rsatganidek, King identitetni davlat chegaralari yoki siyosiy tizimlar belgilaydigan kategoriyalardan ustun qo‘yadi. Tubjoy xalqlarning madaniy omon qolishi (*survivance*) aynan mana shu chegaralarni rad etish va o‘zlikni mustaqil deklaratsiya qilish qobiliyatiga bog‘liq.

Xulosa qilib aytganda, Tomas King adabiyoti bizga faqat Shimoliy Amerika tubjoy xalqlari hayotini ko‘rsatmaydi. Globallashuv va madaniy sintez asrida yashayotgan, o‘z o‘tmishi va kelajagi o‘rtasida o‘zligini qidirayotgan har bir inson va millat uchun King ijodi o‘zlikni anglashning universal, dinamik va insoniy namunasini taqdim etadi.

REFERENCES

1. Ashcroft, B., Griffiths, G., & Tiffin, H. (2002). *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures.* London: Routledge.
2. Bhabha, H. K. (1994). *The Location of Culture.* London & New York: Routledge. Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977.* New York: Pantheon Books.
3. Hall, S. (1996). *Questions of Cultural Identity.* London: SAGE Publications.
4. King, T. (1993). *Green Grass, Running Water.* Toronto: HarperCollins.
5. King, T. (2003). *The Truth About Stories: A Native Narrative.* Toronto: House of Anansi Press.
6. King, T. (2013). *The Inconvenient Indian: A Curious Account of Native People in North America.* Minneapolis: University of Minnesota Press.